

**9-SINF IQTISODIY GEOGRAFIYA DARSLARIDA DINAMIK KARTOGRAFIK
MATERIALLAR VOSITASIDA O‘QUVCHILARNING FUNKSIONAL VA
IQTISODIY SAVODXONLIGINI OSHIRISH METODIKASI**

Sapayeva Gulbahor Odilbek qizi

*Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti "Tabiiy va qishloq
xo‘jaligi fanlari" fakulteti 13.00.02-ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (soxalar
bo'yicha) ixtisosligi mustaqil izlanuvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 9-sinf iqtisodiy va ijtimoiy geografiya darslarida dinamik kartografik materiallardan foydalanish orqali o‘quvchilarning funksional va iqtisodiy savodxonligini shakllantirish metodologiyasi tadqiq etilgan. Vaqt va makon munosabatlarida o‘zgaruvchan iqtisodiy jarayonlarni vizuallashtirishda interaktiv raqamli xaritalarning didaktik imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslangan. Shuningdek, xaritalardagi statistik va hududiy ma’lumotlarni o‘quvchilarning kundalik hayotiy qarorlari hamda amaliy ko‘nikmalari bilan integratsiyalashning metodik modellari ishlab chiqilib, geo-ta’lim samaradorligini oshirish mexanizmlari taklif etilgan.*

Kalit so‘zlar: *iqtisodiy geografiya, dinamik xarita, funksional savodxonlik, iqtisodiy savodxonlik, interaktiv kartografiya, hududiy tizimlar, amaliy ko‘nikma, makoniy tahlil.*

Kirish

Bugungi kunda jahon ta’lim tizimida o‘quvchilarga faqat fundamental bilimlarni berish emas, balki ularda real hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishga zamin yaratuvchi funksional va iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish ustuvor yo‘nalishga aylandi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 9-sinf iqtisodiy va ijtimoiy geografiya kursi o‘quvchilarda ishlab chiqarish kuchlarining hududiy tashkil etilishi, demografik jarayonlar va transport logistikasi haqida tizimli dunyoqarashni shakllantirishda muhim poydevor vazifasini o‘taydi. Biroq maktab amaliyotida uzoq yillardan buyon qo‘llanilib kelayotgan an’anaviy statik, ya’ni qog‘oz xaritalar va darslik matnlari zamonaviy dunyodagi shiddatli iqtisodiy o‘zgarishlarni, mintaqaviy integratsiya jarayonlarini hamda global bozor trendlarini o‘quvchiga dinamik tarzda vizuallashtirib bera olmayapti.

Ushbu uslubiy bo‘shliq maktab geografiya ta’limida o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini pasaytirib, bilimlarning hayotdan uzilib qolishiga sabab bo‘lmoqda. Mazkur muammoni tizimli hal etish uchun dars jarayoniga vaqt va makon munosabatlarida o‘zgaruvchan iqtisodiy voqeliklarni aks ettiruvchi dinamik kartografik materiallarni integratsiya qilish metodologiyasini ishlab chiqish zarurati yuzaga keladi. Dinamik xaritalar o‘quvchiga iqtisodiy jarayonlarni faqat ma’lum bir yil kesimida qotib qolgan holda emas, balki yillar davomidagi o‘zgarishlar va rivojlanish tendensiyalari zanjirida kuzatish imkoniyatini taqdim etadi. Bunday innovatsion yondashuv darslarni oddiy faktologik ma’lumotlarni eslab qolish qolipidan chiqarib, o‘quvchilarning makoniy-iqtisodiy tahlil

ko'nikmalarini va kundalik funksional savodxonligini oshiruvchi yangi didaktik tizimga aylantiradi.

Asosiy qism

Dinamik kartografik materiallar va interaktiv xaritalar bilan ishlash metodikasi o'quvchilarda hududiy iqtisodiy hodisalarning sabab hamda oqibat aloqalarini mustaqil tahlil qilish imkonini yaratadi. Masalan, 9-sinf O'zbekiston iqtisodiyoti bo'limidagi sanoat tarmoqlarining joylashishi mavzusini o'rganishda o'quvchilarga mamlakatimiz hududlaridagi erkin iqtisodiy zonalarining yillar kesimidagi kengayish dinamikasi raqamli xaritalarda ko'rsatilganda, ular yangi korxonalarining ochilishi va ishlab chiqarish hajmining o'sishini bevosita vizual tarzda qiyoslaydilar. Bu jarayonda o'quvchi xaritada dinamik o'zgarishlarni tahlil qilib, muayyan hududning investitsiya jozibadorligi, xomashyo bazasi hamda logistika salohiyati o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni o'zi kashf etadi va baholaydi.

Biroq zamonaviy maktab o'quv amaliyotida interaktiv va dinamik kartografik resurslardan funksional hamda iqtisodiy savodxonlikni oshirish vositasi sifatida foydalanishda jiddiy uslubiy muammolar ko'zga tashlanadi. Ko'p hollarda o'qituvchilar vaqt va makon o'zgarishlarini aks ettiruvchi raqamli xaritalarni darslarda faqatgina multimedia ilovasi yoki oddiy ko'rgazmali qurol sifatida qo'llash bilan cheklanmoqdalar. Amaldagi metodik qo'llanmalarda xaritalardagi statistik ko'rsatkichlar dinamikasini o'quvchining kundalik iqtisodiy hayotiy ko'nikmalari bilan bog'lovchi, ularni mustaqil qaror qabul qilishga yo'naltiruvchi muammoli topshiriqlar tizimi mukammal ishlab chiqilmagan, bu esa maktab bitiruvchilarining real iqtisodiy vaziyatlarda to'g'ri xulosaga kela olmasligiga olib kelmoqda.

Mazkur metodik kamchiliklarni bartaraf etish uchun iqtisodiy geografiya darslarida dinamik xaritalar negizida muammoli-vaziyatli loyihalar to'plamini amaliyotga joriy etish lozim. Dars davomida o'quvchilarga muayyan mintaqaning demografik yuklamasi, mehnat resurslari va urbanizatsiya darajasining o'zgarish xaritasi berilib, ushbu hududda kelajakda qaysi turdagi xizmat ko'rsatish sohalarini yoki kichik tadbirkorlik sub'ektlarini rivojlantirish samarali ekanligi to'g'risida mustaqil biznes-tahlillar tuzish vazifasi yuklanishi kerak. Bunday pedagogik strategiya o'quvchilarda shunchaki xaritani o'qish malakasini emas, balki undagi ma'lumotlarni hayotiy ehtiyojlarga moslashtirish, iqtisodiy resurslarni to'g'ri taqsimlash va funksional savodxonlikni xalqaro standartlar darajasida yuksaltirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, 9-sinf iqtisodiy va ijtimoiy geografiya darslarida dinamik kartografik materiallardan tizimli foydalanish o'quvchilarning funksional va iqtisodiy savodxonligini shakllantirishning eng samarali va zamonaviy omillaridan biridir. Vaqtlararo o'zgaruvchan interaktiv xaritalar dars jarayonini quruq yodlash muhitidan chiqarib, talabalarning makoniy-mantiqiy va munosabatli fikrlashini rivojlantiruvchi asosiy intellektual qurolga aylantiradi. Bunday metodologik yondashuv yosh avlodda makroiqtisodiy jarayonlar hamda mintaqaviy o'zgarishlar haqida chuqur, yaxlit va hayotiy ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga mustahkam zamin yaratadi.

Shu bilan birga, maktab geo-ta’lim amaliyotida ushbu dinamik modellarni keng ommalashtirish kelajakda o’quv darsliklari, atlaslar va elektron ta’lim platformalari tarkibini interaktiv infografik materiallar hamda raqamli xaritalar bilan muntazam yangilab borishni taqozo etadi. Geografiya o’qituvchilarining dinamik kartografiya va zamonaviy statistik tahlil dasturlari bilan ishlash bo’yicha metodik kompetensiyalarini tizimli ravishda oshirib borish ta’lim islohotlarining muvaffaqiyatini belgilaydi. Faqatgina ilg’or kartografik vositalar va funksional pedagogik uslublarning tizimli sintezi orqali geografiya ta’limi sifatini bugungi kun talablari darajasiga ko’tarish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Bednarz S. W. *Functional literacy and spatial thinking in secondary geography education // International Research in Geographical and Environmental Education*. – 2020. – Vol. 29, No. 1. – pp. 45-58.
2. G’ulomov P. N. *Geografiya darslarida o’quvchilarning funksional savodxonligini oshirish metodikasi*. – Toshkent: O’qituvchi, 2021. – 144 b.
3. Lambert D. *Teaching economic geography for financial and functional literacy // Journal of Geography in Higher Education*. – 2022. – Vol. 46, No. 2. – pp. 201-215.
4. Maksakovskiy V. P. *Geograficheskaya kultura va maktab ta’limida interaktiv kartografiya usullari // Geografiya v shkole*. – Moskva, 2023. – № 3. – s. 22-29.
5. Yusupov M. K., Alimkulov N. R. *Iqtisodiy geografiya darslarida dinamik xaritalar yordamida o’quvchilarning amaliy kompetensiyalarini shakllantirish // O’zbekiston Milliy universiteti xabarлари*. – Toshkent, 2024. – № 2/2. – 161-167 b.

Publication